

Cărbunăritul (bocșeritul) a reprezentat în ținutul Hunedoarei o ocupație foarte importantă, având aceiași vechime ca și fierăritul, fiind poate chiar mai veche¹. Încă din antichitate mangalul era folosit la extragerea fierului din minereu. Cuptoarele de redus minereul de fier din perioada dacică, descoperite pe teritoriul patriei noastre permit stabilirea modului de funcționare și a procesului tehnologic de obținerea fierului brut sub formă de lupe. Operația de reducere se declanșa și se desfășura la temperaturi de peste 1000°C realizată prin arderea mangalului². Mangalul rezulta prin distilarea uscată a lemnului, fără accesul aerului³. Spre deosebire de perioada evului mediu, mangalul se ardea nu în bocșe de suprafață ci în gropi lutuite, acoperite în partea superioară pentru a tempera arderea⁴.

Fierăritul hunedorean este pomenit și în documentele medievale din secolul al XV-lea, fiind legat de satele românești ale pădurenilor. Într-un document din anul 1493 se vorbește de „ville volahales et montane ferri de Hunyad”⁵. La începutul secolului următor sînt amintite atelierele de fierărie Cerna, Hentz, Bertz, Nădrab și Toplița⁶. Fierăritul din această perioadă are un caracter tradițional țărănesc, și o productivitate scăzută. Exploatarea minelor se baza mai ales pe munca țăranilor români din împrejurimi, care-și completau astfel cîștigurile neîndestulătoare rezultate din agricultura practică pe terenuri slab productive sau pentru a-și îndeplini obligațiile iobăgești. Multă vreme operația de extragere a fierului din minereu era încă neseplată de prelucrarea lui. Într-o primă fază cuptoarele primitive pentru extragerea fierului erau situate în cuprinsul Masivului Poiana Ruscă, în imediata apropiere a pietrei de fier și în preajma surselor de combustibil⁷. Ele erau construite pe culmi pentru că în acele locuri focul era întreținut nu numai de foalele acționate cu brațele, ci și de curenții atmosferici⁸. Abia mai târziu, pe la începutul secolului al XVI-lea după introducerea ciocanelor și a foilor hidraulice, se construiesc instalații pentru obținerea fieru-

¹ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania, în secolul al XVI-lea*, Vol. II, București, 1968, p. 38.

² I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *Civilizația fierului la daci*, Cluj-Napoca, 1979, p. 28.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ I. Pataki, *Domeniul Hunedoarei la începutul secolului al XVI-lea*, București, 1973, p. XCI; idem, *Exploatarea fierului în comitatul Hunedoarei la începutul secolului al XVI-lea*, în „Studia UBB”, fasc. I, 1971, p. 23.

⁶ N. Dunăre, *Cercetări etnografice complexe în valea mijlocie a Cernei-Hunedoara*, în „Apulum”, V, 1965, p. 519.

⁷ *Idem*, p. 520.

⁸ D. Prodan, *op. cit.*, p. 45.

lui pe cursul apelor⁹. Se vorbește acum de întrebuințarea energiei hidraulice, de roata mică și de cea mare minate de apă. Roata mare punea în mișcare ciocanul cel mare instalat în atelierul de fierărie ce servea la prelucrarea unor bucăți mari de fier. Se poate vorbi de folosirea energiei apei chiar și la cuptoare, și anume la acționarea foalelor cu ajutorul cărora se ridica temperatura cuptoarelor, ceea ce făcea posibilă obținerea fierului de calitate mai bună¹⁰. Cu toate acestea, datorită posibilităților tehnice limitate ale cuptoarelor de a extrage fierul, se consumau mari cantități de mangal. De aceea cărbunăritul a fost inclus între sarcinile feudale ale iobagilor domeniului Hunedoarei de la începutul secolului al XVI-lea. Cantități mari de lemn au necesitat și centrele de extragere și prelucrare a metalelor neferoase din Munții Apuseni. Mangalul era produs în apropierea locurilor de exploatare a lemnului, prin străvechiul procedeu al boșelor. Lemnele erau clădite în boșe, iar după preparare cărbunele era transportat, în corfe, cu ajutorul cailor, la ateliere. Din socotelile domeniului Hunedoara pentru anul 1517 reiese că pentru cărbunele întrebuințat, cât timp a lucrat fierăria Nădrab, adică în cursul a 15 săptămîni s-a plătit suma de 52 fl. 20 d¹¹. Peste cîțiva ani, în 1530, pe timp de numai 5 săptămîni, fierăria a întrebuințat cărbune în valoare de 19 fl¹². În iarna anului 1531, cărbunarii li s-a dat 25 fl. ca să se îngrijească, pentru primăvara următoare, de cantitatea necesară de cărbune¹³. Dacă la 1520 un coș de cărbune se vindea cu 3 d. rezultă că la 1517 au fost întrebuințate vreo 1750 coșuri de mangal, ceea ce înseamnă că pentru 13 măji de fier, cât se producea săptămînal la Nădrab, era nevoie de 116 coșuri de cărbune¹⁴. Deși apar cheltuieli pentru mangal, cărbunarii nu apar printre salariații domeniului, ceea ce înseamnă că ei produceau cărbunii în schimbul obligațiilor iobăgești. De altfel, în sarcinile iobagilor pădureni intra și obligația de a face toate muncile cerute de producția fierului. Iobagii taie lemne pentru fierării, ei fac cărbuni, ei se îngrijesc de întreținerea cailor, scot minereu din mine, ei îl transportă și îl lucrează în fierării¹⁵. Acest sistem era foarte rentabil pentru domeniu, pentru că nu intrau în calcul nici prețul lemnului, nici al tăiatului și căratului și nici altor munci auxiliare. Dacă am calcula de pildă numai tăiatul lemnului cu 20 dinari stînjenu, cu cât îl plătea, în Ciuc, principele la 1694, tăiatul acestor cantități de lemne, consumate de fierării s-ar ridica la 3120—3900 florini „sume care chiar scăzute la nivelul prețurilor din 1681—1682 ar rămîne tot ridicate”¹⁶. Aceasta fără cărat, care putea să coste tot atît, dacă nu și mai mult, mai ales cînd lemnele se găseau departe și în locuri rele¹⁷. Corfele pen-

⁹ I. Pataki, *Domeniul Hunedoarei...*, p. XCII—XCIII.

¹⁰ D. Prodan, *Producția fierului pe domeniul Hunedoarei în secolul XVII*, în „AIIC”, I—II, 1958—1959, p. 34.

¹¹ *Ibidem.*

¹² *Ibidem.*

¹³ I. Pataki, *domeniul Hunedoarei...*, p. XCII; Idem, *Exploatarea fierului...*, p. 26.

¹⁴ D. Prodan, *Producția fierului...*, p. 67.

¹⁵ *Idem*, p. 45.

¹⁶ *Idem*, p. 55.

¹⁷ *Ibidem.*

tru cărat erau făcute tot cu muncă iobăgească¹⁸. Un împletitor de corfe se numește Petru Miclea¹⁹, fiind iobag. Inventarul fierăriilor înregistrează pentru fiecare dintre ele asemenea mijloace de transport. La fierăria Plosca se găseau la 1681, 8 perechi de corfe pentru cărat cărbuni și 13 cai pentru cărat atît cărbuni cît și minereu²⁰. Tot un număr de 8 perechi de corfe se găseau și în inventarul fierăriei Toplița²¹. Un număr de corfe, neprecizat, se găseau și la fierăria Nădrab, iar la Limpert, pe lângă cele 8 corfe pentru cărbuni este menționată și o lopată pentru cărbuni²². În cadrul personalului care deservea fierăriile, bocșerii sînt amintiți în număr mare pentru fiecare din ele²³. Textele inventarului precizează că la fiecare fierărie trebuie să fie în total 15 bocșeri. În inventarul din 1695 se spune „bocșeri“ la o fierărie se cer „ad sumum“²⁴, 15, care clădesc bocșele²⁵. La fierăria princiară Cerna, la 1684, sînt amintiți 4 arzători de cărbuni, 2 cărători, și probabil 2 care alimentau cu cărbuni cuptoarele²⁵.

Producția de circa 3000 măji de fier, cît se realiza la 1681, necesita cantități considerabile de lemne. O fierărie consuma săptămînal 120—150 poveri de cărbuni²⁶. O povară de cărbune, după instrucțiunile date pentru fierăria Cerna trebuia să se obțină, dacă se lucra economicos dintr-un stînjin de lemne²⁷. O fierărie consuma de obicei, în perioada anuală de lucru, adică în 26 de săptămîni, între 3120—3900 stîjnjeni de lemne, iar toate cele 5 împreună între 156000—19500 stîjnjeni²⁸. Fierăriile consumau în cîțiva ani păduri întregi. Pădurile întinse ale domeniului Hunedoarei încep să nu mai ajungă. În socotelile din 3 octombrie 1685, ale domeniului, se menționa că „trebuind să cumpărăm pentru Fierăria Nouă de la cei din Cerna, o pădure, am dat pentru acea pădure prin Pîrcălabul pădurenilor 120 florini“²⁹. În nota de la sfîrșitul extrasului de socoteli al domeniului, nedatate, dar din aceeași perioadă, se menționa că pentru Toplița și Baia Nouă trebuia cumpărată pădure³⁰.

În anul 1774 funcționau pe domeniul Hunedoarei 13 ateliere de extras și prelucrat fierul, acționate de energia hidraulică dată de riul Cerna și de pîraiele Govăjdia și Runc. Pe valea Govăjdiei se afla Baia de Coase și atelierele de la Nădrab, Limpert și Plosca. Alte 7 ateliere, între care cele de la Toplița, Baia Craiului și Teliucu Mic se găseau pe Cerna, 2 erau așezate pe Valea Runcului, la care se mai adăugă cele două ateliere de la Sibișel din scaunul Orăștiei³¹.

¹⁸ *Idem*, p. 68.

¹⁹ *Idem*, p. 33.

²⁰ *Idem*, p. 34.

²¹ *Idem*, p. 35.

²² *Idem*, p. 39.

²³ Vezi anexa nr. 1.

²⁴ D. Prodan, *Producția fierului...*, p. 40.

²⁵ *Ibidem*, p. 44.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, p. 44—45.

²⁸ *Ibidem*, p. 45.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Al. Tamas, *Economia fierului în Transilvania între anii 1750—1780*, în „Sargetia“, XIII, 1977, p. 318—319.

³¹ *Ibidem*.

Cantitatea de mangan necesară acum era stimată la 130.000 poveri³². Consumul acesta depășea resursele de lemn ale domeniului, administrația fiind mereu silită să cumpere păduri particulare și să solicite anexarea la domeniu a terenurilor împădurite ale domeniului învecinat Deva³³. La 5 septembrie 1769, comitele Haller, proprietarul domeniului Deveii, este de acord să cedeze, fără vreo compensație, domeniului Hunedoara satele Bătrina, Muncelu Mare și proprietatea Arănieș³⁴. În protocolul ședinței Tazaurariatului din 24 octombrie 1770, se arată că Direcția monetară și minieră, precum și domeniul Hunedoarei, vor prelua de la domeniul Deveii, cele trei sate³⁵. Pentru acoperirea necesarului de material lemnos, satele de pe domeniu erau obligate să producă și să furnizeze mangan atelierelor la care erau repartizate. Cinci iobagi din satul Bunila urmau să transporte 260 de care de cărbuni anual, iar 4 iobagi fără vite din Muncelu Mic trebuiau să ardă 22 care de cărbuni pentru fierăriile domeniului³⁶. Situația cărbunarii iobagi diferă de la caz la caz. Potrivit urbariului din anul 1777, unii dintre ei au devenit libertini, fie plătind o taxă anuală în bani, fie prestand servicii militare, dar putând fi readuși la starea lor veche după voia stăpînului domeniului. Rezoluția din 1773 a lui Emeric Thökölyi scutește pe fiii vitregi a lui Nandra Ghiura din Ghelar de bocșerit, îngăduindu-le taxa de 5 florini, nu însă și pe el³⁷.

Alții au rămas iobagi la slujbe zilnice. Pe umerii acestora apasă sarcinile cele mai grele. Alături de arderea lemnului din care se obțineau cărbunile necesar cuptoarelor de fier, iobagii cărbunari dădeau drept cens cîte o găină și 5 ouă la crăciun și la paști și 5 cîble de ovăz, dijmă din oi, miei, porci și stupi, cîte două trunchiuri de copac pentru joagărul domenal, întrețineau stăvilarul de la Limpert, și ardeau var pentru nevoile provizoratului domenal³⁸. În toiu verii cînd atelierelor își încetau activitatea, toate satele montanistice, în care locuiau și cărbunarii, erau obligate să participe la strîngerea recoltei, să cosească fin pentru hrana cailor întrebuițați la transport, să are, să semene și să strîngă ovăzul necesar aceluiași cai.

Bocșerii primeau pentru cantitatea de 33 poveri de mangan cîte o jumătate de majă de fier³⁹. Înainte — notează conscripția din anul 1681—1682 — li se plăteau obișnuit cîte 6 bani (dinari) de povară, iar conscripția din 1674, notînd și ea faptul că înainte li se plătea cîte 6 dinari de povară, adaugă: „și acum așa ar fi mai bine“⁴⁰. Într-adevăr așa era mai avantajos pentru stăpîni, căci în bani bocșerul era plătit

³² *Ibidem*, p. 320.

³³ *Ibidem*.

³⁴ I. Lazăr, *Contribuții hunedorene la dezvoltarea tehnicii mineritului și a prelucrării metalelor în secolul al XVIII-lea*, în *Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România*, Vol. II, Sibiu, 1981, p. 68.

³⁵ *Ibidem*, p. 68—69.

³⁶ D. Prodan, *Producția fierului...*, p. 68.

³⁷ I. Frățilă, V. Ionaș, *Date privind populația iobăgească a domeniului Hunedoara la 1725*, în „Sargetia”, XI—XII, 1974—1975, p. 377.

³⁸ D. Prodan, *Producția fierului...*, p. 75.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 76.

cu 1,98 florini pentru 33 de poveri, iar jumătatea de maje de fier ce era primită pentru aceleași 33 de poveri, valora 2,25—2,50 florini. Mai primeau, de asemenea la 20 poveri câte o rudă de fier de 8 fonți pentru secure și sapă⁴¹. Salariul se prezintă și aici diferentiat. Situația materială a bocșerilor din zonă reiese din conscripția întocmită în anul 1695⁴².

Cantitatea mereu sporită de mangal nu putea fi preparată numai din obligațiile feudale. Mulți din locuitorii aparținând unor sate ale domeniului Deva produc cărbuni pentru fierăriile Hunedoarei. Activitatea acestora era stânjinită de faptul că pădurile și pământul erau proprietatea unor feudali. La 19 iunie 1769 minerii din Muncelu Mic cer să încheie o convenție cu proprietarii de pământ care să le asigure lemnul și locul necesar preparării cărbunelui⁴³. Cu prilejul conscripției urbariale din anul 1785, locuitorii din satele Silvașu de Sus și de Jos declară că „duc cărbuni din pădurile Hațegului, cu carele la băile de Fier“⁴⁴. În schimb locuitorii din satele Nandru, Băcia și Cristur, declară că în hotarul sateilor lor „cărbuni nu se fac“⁴⁵. Restrângerea suprafețelor împădurite a făcut ca locurile de preparare a cărbunilor de lemn să fie la distanțe tot mai mari. Un document din anul 1770, amintește despre cărbunarii din Petroșani, care se plîng administrației domeniului împotriva paznicului Cordoș care i-a bătut și le-a luat cărbunele⁴⁶. Administrația domeniului Hunedoarei, din cauza numărului insuficient de bocșeri localnici, este nevoită să se sprijine tot mai mult pe locuitorii veniți din Țara Românească și Moldova. Din cele 94375 poveri de mangal livrate în anul 1772 pentru cele 13 ateliere, 56189 au fost produs de munteni, 31561 de satele domeniului, iar 6625 de bocșerii individuali⁴⁷. Încă la 1710 printre bocșerii fierăriilor din Toplița și Nadrab se adaugă patru și respectiv trei străini, din Țara Românească așezați aici. Cărbunarii din Țara Românească lucrau și în Munții Apuseni⁴⁸. Rolul muntenilor era atât de important încît administratorul domeniului Hunedoara raporta la 28 noiembrie 1770, despre prejudiciile care s-ar aduce cărbunăritului și desfacerii fierului, produs la Hunedoara prin închiderea pasului Vilcan⁴⁹. Pentru a ușura transportul mangalului, la 24 decembrie 1769, Filip de Kern propune Direcției monetare și miniere din Sibiu, introducerea de tobogane⁵⁰. Tot acum vechile cuptoare de recoacere a mineureului, încălzite cu lemne, de la Brad, Abrud și Cîmpeni sînt înlocuite prin altele care folosesc mangalul⁵¹. Satele din zonă care aduceau pînă

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Vezi anexa nr. 2.

⁴³ I. Lazăr, *op. cit.*, p. 69.

⁴⁴ M. Cerghedeian, *Conscripția urbarială de la 1785 în Țara Hațegului*, în „Sargetia“, VIII, 1971, p. 110.

⁴⁵ L. Botezan, R. Schiling, *Conscripții urbariale hunedorene din anul 1785* (II), „Sargetia“, VIII, 1971, p. 89—105.

⁴⁶ I. Lazăr, *op. cit.*, p. 69.

⁴⁷ Al. Tamas, *op. cit.*, p. 320.

⁴⁸ Toth Zoltan, *Mișoări țărănești în Munții Apuseni pînă la 1848*, București, 1955, p. 130.

⁴⁹ I. Lazăr, *op. cit.*, p. 69.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

acum lemne sînt obligate sã prepare cãrbune necesar pentru noile cuptoare⁵². Extinderea folosirii mangalului și la instalațiile de topire a metalelor prețioase, alãturi de cele ce topeau minereul de fier, a determinat antrenarea în activitatea de preparare a mangalului a locuitorilor multor sate hunedorene. În toponimia acestor sate se pãstreazã pentru meșteșugul preparãrii mangalului termenii de „ibaie”⁵³, bocșã și cãrbunari. Astfel, în comuna Boșorod se pãstreazã denumirile de „Poiana și Virfu ibãii” (Luncani), Dealu, Valea și Dilma ibãii⁵⁴, din satul Urșici. Cele mai multe toponime care atestã aceastã strãveche ocupație, sînt cele de „bocșã”. În Țara Hațegului⁵⁵ și pe Valea Streiului⁵⁶ se pãstreazã denumirile de „Bocșã” (Bãcia), „Dealu bocși” (Batiz), „Pãrãul bocșerului” (Grind), „Virfu bocșii” (Balomir). În comuna Certeju de Sus⁵⁷ numele a douã sate Bocșã Mare și Bocșã Micã, atestã faptul cã însãși bazele întemeierii lor au fost puse de locuitori care aveau ca ocupație principalã prepararea cãrbunilor de lemn. Tot aici⁵⁸ se gãsesc locurile „la bocșã” (Vãrmaga și Certej), „Pãrãul bocșii” (Mãgura și Certej). Asemenea locuri de preparat cãrbune se gãsesc și în Zãrand și poartã denumirea de cãrbunari. În comuna Baia de Criș⁵⁹ întîlnim toponimele „Coasta cãrbunariului” (Țebea și Cãrãstãu), „Cãrbunariu și Virfu cãrbunariului” (Cãrãstu). La Țebea întîlnim însã și toponimul „Virfu bocși” și „la Bocșeritu”⁶⁰, alãturi de hidronimul „Pãrãul bocșesc”⁶¹ (Cãrãstãu). În apropiere la Mesteacãn s-au preparat cãrbuni în apropierea dealului „Virfu bocșii”⁶², iar la Tãrãțel pe „Valea Cãrbunãriei”⁶³. Prepararea cãrbunilor de lemn s-a fãcut și la Buceș⁶⁴, la locurile numite „Cãrbunari” și „la cãrbuni”. Același lucru îl explicã și toponimele „Virfu Cãrbunari” din Luncoiu de Jos⁶⁵ și „Dealul Cãrbunari”⁶⁶ din hotarul satelor Ribița și Crișan. Pe Valea Cernei s-a desfășurat o intensã activitate de bocșerit, mangalul fiind solicitat în cantitãți din ce în ce mai mari la extragerea și prelucrarea fierului. Aceastã activitate este ilustratã de toponimele pãstrate aici, printre care amintim „Pãrãul bocșelor”⁶⁷ (Toplița), „Valea cãrbu-

⁵² *Ibidem.*

⁵³ Informații Ioan Groza, 34 ani, Chitid.

⁵⁴ *Ibidem.*

⁵⁵ Arh. St. Deva, fond *Inspectoratul tehnic cadastral, nr. 4 foi cadastrale, dosar Balomir.*

⁵⁶ *Idem, dosar. Bãcia, Batiz, Grid.*

⁵⁷ *Idem, dos. Certeju de Sus.*

⁵⁸ *Idem, dos. Certeju de Sus, Vãrmaga, Mãgura.*

⁵⁹ *Idem, dos. Tebea, Cãrãstãu.*

⁶⁰ *Idem, dos. Cãrãstãu.*

⁶¹ *Ibidem.*

⁶² *Idem, dos. Mesteacãn.*

⁶³ *Idem, dos. Tãrãțel.*

⁶⁴ *Idem, dos. Buceș.*

⁶⁵ *Idem, dos. Luncoiu de Jos.*

⁶⁶ Informații Trifa Lucreția Silvia, 57 de ani, Crișan.

⁶⁷ Arh. St. Deva, Fond. *Inspectoratul tehnic cadastral, nr. 4, foi cadastrale, dos. Toplița.*

narilor⁶⁸ (Hunedoara și Teliucu Inferior), „Valea bocșelor“⁶⁹ (Cinciș) și „Bocșele lui Dima și Ilie“⁷⁰ (Izvoarele).

În jurul Sibișelului se păstrează toponimele „Părăul bocșii“⁷¹ (Cucuiș), „cârbunărie“⁷² (Sibișel) și „La bocșitură“⁷³ (Beriu). Pe Valea Mureșului o intensă activitate de preparare a mangalului s-a desfășurat la Ilia, Bacea, Cuiș și Cărmăzânești, unde se păstrează toponimul „Bocșă“⁷⁴. În apropierea orașului Deva prelucrarea aramei necesita importante cantități de cărbuni de lemn, ce se preparau la Popești⁷⁵. Locuri de mangalizare mai erau la Cărpiniș, Băița și Bampotoc, la locurile numite cărbunari⁷⁶, precum și în Bărbătenii de Jos, Băița și Rădulești la locurile ce poartă denumirea de „Bocșă“⁷⁷.

Prin construirea noilor furnale de la Toplița (1781), Govăjdia (1813) și Hunedoara (1884) necesitățile de mangal au crescut în așa măsură încît pădurile din împrejurimi și chiar cele ale județului nu mai puteau satisface consumul. A fost necesară amenajarea de noi locuri de mangalizare în județele limitrofe și chiar în unele mai îndepărtate ce dispuneau de un bogat patrimoniu forestier, punîndu-se totodată problema înlocuirii măcar parțial a mangalului prin cocs. La 1853 în cercul Hațeg din cele 60 de iugăre de pădure, aparținînd erariului s-au fabricat 20.000 quintale cărbune de lemn, iar din 200.000 stînjeni de lemne s-a fabricat tot cărbune pentru prepararea oțelului⁷⁸. Au mai rămas 90.000 iugăre de pădure pentru lemn de tăiat în folosința satelor Bouțari, Bucova, Clopotiva și Zeicani, iar o cantitate însemnată (de lemn n.a.) se trimitea la Lugoj și Caransebeș⁷⁹.

Gospodăria forestieră de stat acordă acum o importanță din ce în ce mai mică sectorului producător de mangal, ajungîndu-se deseori la oprirea instalațiilor. Administrația domeniului Hunedoara se vede nevoită să stingă cuptorul înalt de la Toplița, după 32 săptămîni de activitate, din lipsă de mangal⁸⁰. Se procedează tot mai mult la asigurarea mangalului prin contractări cu întreprinderi particulare. Existau asemenea întreprinderi care produceau mangalul, practicînd bocșele de mari dimensiuni, amplasate în serie și în locuri special amenajate. Asemenea instalații existau la Orăștie, Costești și Petros, care mangalau lemnul adus prin plutire, precum și la Armeniș, în Banat, unde lemnul era adus cu ajutorul unei căi ferate forestiere⁸¹. În anul 1905

⁶⁸ *Idem*, dos. Hunedoara, Teliucu de Jos.

⁶⁹ *Idem*, dos. Cinciș.

⁷⁰ *Idem*, dos. Lingina (azi Izvoarele).

⁷¹ *Idem*, dos. Cucuiș.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ *Idem*, dos. Beriu.

⁷⁴ *Idem*, dos. Ilia, Bacea, Cuiș, Cărmăzânești.

⁷⁵ *Idem*, dos. Popești.

⁷⁶ *Idem*, dos. Cărpiniș, Băița, Bampotoc.

⁷⁷ *Idem*, dos. Bărbătenii de Jos, Băița, Rădulești.

⁷⁸ Arb. St. Deva, fond. Prefectura județului Hunedoara, dos. 25/1853, fila 1—6.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ I. Lazăr, *op. cit.*, p. 69.

⁸¹ N. Chindler, S. Popa, *Inceputurile producției de fontă la Hunedoara*, în „Metalurgia“, 25 (1973), nr. 11, p. 728.

uzinele din Hunedoara aveau 23 de mari furnizori cu contract, ce acționau în special în raza județului Hunedoara și în actualele județe Harghita, Caraș-Severin și Cluj⁸². În afară de aceștia, alți 38 de mici producători furnizau uzinelor de fier din Hunedoara mangal fără a avea contract, însă la un preț convenit în prealabil⁸³.

Între cărbunii minerali și cei din lemn, timp de câteva decenii, a avut loc o concurență aprigă, și numai târziu, după mijlocul secolului al XIX-lea a început să ia amploare extracția cărbunilor minerali din Transilvania. Prepararea cărburilor din lemn continuă și în zilele noastre în județul Hunedoara. Numărul șantierelor de mangalizare se ridică în anul 1980 la 26, în care se produceau o cantitate anuală de peste 4000 tone de mangal⁸⁴. Cele mai importante șantiere de mangalizare se află în zonele Orăștiei, Petroșani, Baru, Hunedoara, Baia de Criș, Dobra și Hațeg. La prepararea manganului în bocșe se folosesc buturile și crăcile din parchetele forestiere, desfășurându-se prin aceasta o amplă și eficientă activitate de valorificare integrală a masei lemnoase exploatată în județul Hunedoara.

DES ASPECTS CONCERNANT LE CHARBONNAGE DANS LE DÉPARTEMENT DE HUNEDOARA (XVI—XIX SIÈCLE)

Résumé

La richesse du sol et du sous-sol de la contrée de Hunedoara a déterminé l'apparition des métiers spécifiques de ses habitants, parmi lesquels le charbonnage aussi. Le métier d'obtenir le charbon du bois s'est étendu à la mesure du développement de l'extraction et de la mise en oeuvre des divers méthodes ferreux ou nonferreux.

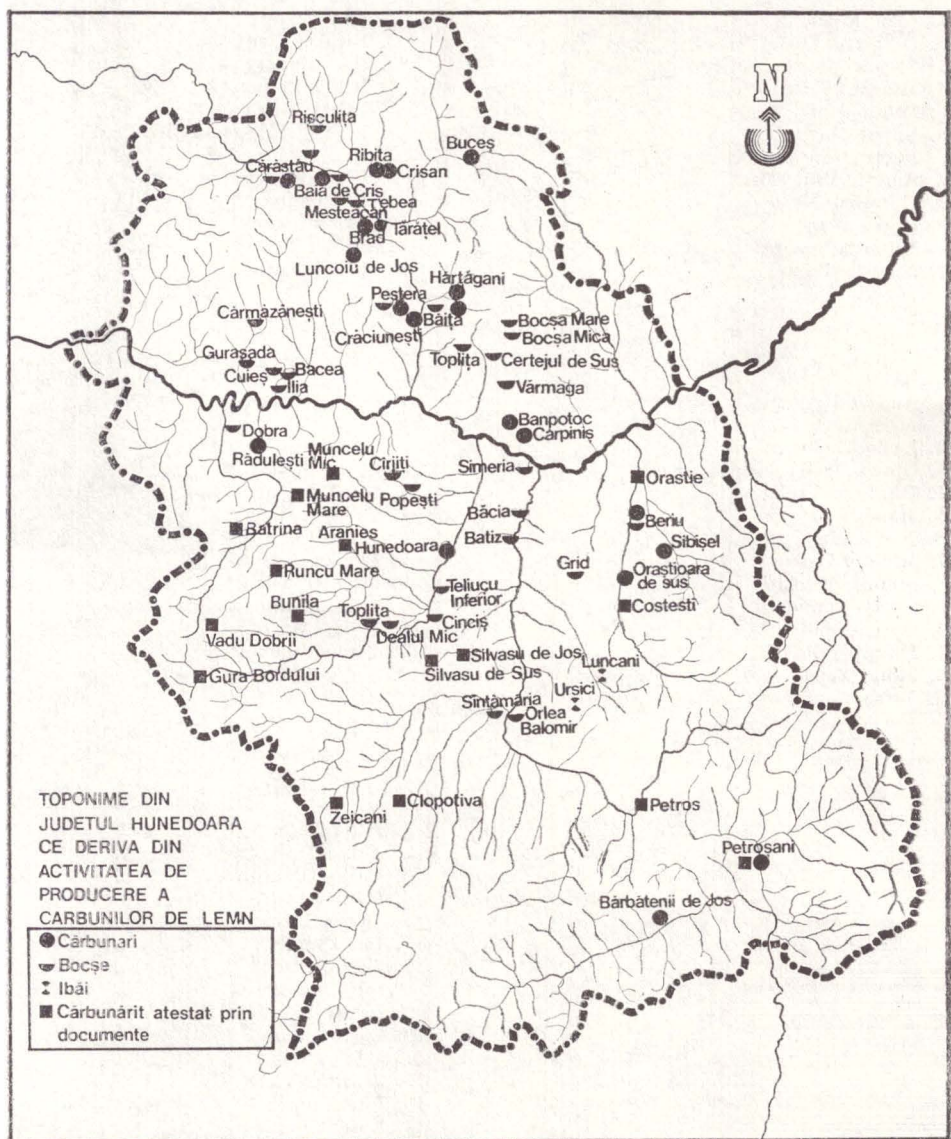
Dans le XVIII-ème siècle par le développement de l'exploitation du metal, dans le charbonnage se sont entraînés tous les villages de Hunedoara.

En même temps dans la production des charbons de bois, sont attestés par les documents, un grand nombre de charbonniers qui sont venus de la Valachie, en contribuant au développement des liaisons traditionnelles entre les roumains qui vivaient sur les deux versants des Carpates.

⁸² *Ibidem.*

⁸³ *Ibidem.*

⁸⁴ „Drumul socialismului“ din 26 noiembrie 1980.

LISTA BOCȘERILOR HUNEDORENI LA 1700*

Fierăria Plosca

1. Ioan Aldea	Teliuc
2. Dumitru Luca	"
3. Stoica Muntean	"
4. Mihail Petric	"
5. Mihoc Marc	Arănieș
6. Lupul Marc	"
7. Petru Muntean	"
8. Andrei Muntean	"
9. Dumitru Nan	"
10. Oprea Nan	"
11. Dumitru Vaida	Cerbăl
12. Nicolae Puluță	Runc

Fierăria Nădrag

1. Oprea Popa	Plop
2. Nicolae Faur	"
3. Ion Ghiura	Alun
4. Mihai Plopan	"
5. Mihai Hordea	"
6. Nicolae Hordea	Lelese
7. Mihai Călin	"
8. Istoc Postar	"
9. Ion Giurca	Piclișa
10. Petru Pavel	"
11. Oprea Obada	Cerișor
12. Mihai Burul	"

Fierăria Baia Nouă

1. Andrei Radoane	Poienița Voini
2. Laslo Radone	"
3. Oprea Treba	Ruda
4. Dumitru Treba	"
5. Mănăilă Martin	"
6. Ion Ruda	"
7. Mihai Zăvoian	"
8. Ștefan Zăvoian	"
9. Oprea Chindres	Vălar
10. Opra Chindres	"
11. Dumitru Pavel	Goleș
12. Mihai Zepa	"
13. Petru Conta	"

Fierăria Toplița

1. Lupul Chindres	Vălar
2. Dumitru Toma	"
3. Lupul Balasa	Goleș
4. Nicolae Plaian	"
5. Todor Topliceanu	"
6. Petru Chindres	"
7. Plopan Rusul	"
8. Pavel Iencica	"
9. Oprea Călin	"
10. Mihai Avram	"
11. Petru Stoica	"
12. Petru Lațcuțan	"

Fierăria Limpert

1. Istoc Mița	Cerbăl
2. Alexe Dragota	"
3. Laslo Dragota	"
4. Filip Cus	"
5. Oprea Herig	"
6. Ion Chindriș	"
7. Mihoc Stoica	"
8. Ion Onesan	"
9. Petru Lațcus	"
10. Laslo Faur	Plop
11. Matieș Laza	Piclișa
12. Crăciun Vlad	Cerbal
13. Ion Bucur	Govăjdioara
14. Lazăr Bucur	"
15. Nicola Herig	Cerbăl
16. Ion Serbaia	"

* Intocmit după lucrarea D. Prodan, *Producția fierului pe ăomeniul Hunedorei în sec. XVII*, în "AHC", I - II, 1958 - 1959.

Satul	Numele	Fil	Cai	Bol	Vaci	Junci	Porci	Oi	Stupi	Seai	Calitate
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Teliuc	Mihai Luca	2	—	—	2	2	—	—	—	1	bocșer
"	Aldea Rusul	—	—	—	2	1	1	—	—	—	"
"	Mihai Petric	—	—	2	2	2	—	—	—	1	"
Goleș	Mihai Chindriș	2	—	—	1	—	—	9	3	1/2	"
"	Rusul Plopan	3	—	—	1	1	—	—	—	1/2	"
"	Dumitru Pavel	2	—	—	2	2	—	—	—	1	"
"	Jencica Zepa	2	—	—	—	—	—	—	—	—	"
"	frate Mihai	3	2	—	2	2	—	6	—	—	"
"	fiu necăs. Ivan	—	—	—	—	—	—	—	—	—	"
"	Petru Muntean	2	2	12	5	5	12	40	5	—	"
"	Todor Toplișan	2	—	—	—	—	—	—	—	—	"
Vălar	Lupul Chindriș	1	—	—	1	2	—	6	—	1/2	"
"	Mihai Zepa	1	1	6	3	3	1	—	—	1/2	"
"	Dumitru Chidriș	2	1	2	3	3	—	2	5	1/2	"
"	Oprisa Chindriș	3	—	—	—	—	—	—	—	—	"
"	fiu căs. Toader	1	—	—	—	—	—	—	—	—	"
Lelese	Nicolae Cindea	2	—	—	—	—	—	—	—	1	"
"	Laslo Mogos	2	1	2	2	2	4	10	—	1	"
"	Mihai Cindea	2	—	—	—	—	—	—	—	1	"
"	Andrei Petru	2	—	—	2	2	—	—	—	1	"
Ruda	Mihai Dan	2	—	—	2	2	—	—	2	1	"
"	Mihai Ruda	—	—	—	1	1	—	—	—	1	"
"	Ștefan Manoilă	—	1	—	2	1	—	—	—	1	"
"	Oprea Treba	—	—	6	3	1	3	8	2	1	"
Poenița	Andrei Radoane	3	1	6	2	2	5	20	—	1/2	"
Voinii	fiu Dienes	—	—	—	—	—	—	—	—	—	"
"	Ion Chente	—	—	—	—	1	—	3	—	1/2	fii unei văduve de 21, 20, 16 ani
"	Moise Chente	—	—	—	—	—	—	—	—	—	bocșeri
"	Lupul Chente	—	—	—	—	—	—	—	—	—	"
Cerișor	Petru Muntean	1	—	—	4	4	3	4	3	1/2	"

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
..	Dan Bur (fiu)	—	1	2	2	1	3	5	6	1/4	boșer, vitele ale tatălui său
Plop	Ion Faur	1	2	8	3	3	8	25	5	1	boșer cu unchiul și fratele său
..	Oprea Popa	3	1	—	2	2	2	3	—	1/2	boșer
Cerbăl	Mihoc Stoica	2	—	—	2	2	—	—	—	1	..
..	Moise Dragotă	2	1	2	1	2	—	3	—	1	..
..	Filip Cusul	—	—	—	—	—	—	—	—	1	..
..	Ion Chindris	—	—	—	—	—	—	—	—	—	..
..	frate Nicolae	1	—	—	3	2	2	10	—	1	..
..	Oprea Herig	—	—	—	—	—	—	—	—	—	..
..	fiu Petru	2	—	—	1	1	—	—	—	1	.. fiu căs.
..	Opra Mița	1	—	—	—	—	—	8	—	1	.. trei fii ai unei văduve împreună
..	Oprea Herig	—	—	1	2	1	1	30	—	1	boșer
..	Petru Lătuș	3	1	6	4	6	6	20	—	1	..
..	Nicolae Vaida	1	1	6	3	3	10	7	—	1	boșeri frați
Găvăjdioara	Lazăr Bucur	—	—	—	—	—	—	—	—	—	..
..	Avram Bucur	—	—	—	3	—	—	—	—	—	..
..	Lascu Bucur	—	—	—	—	—	—	3	—	1	boșer
..	Ion Bucur	—	—	—	1	—	—	—	1	1/2	..
Piclîșa	Petru Pavel	3	1	—	2	1	—	5	2	1/4	boșer trei frați împreună
..	Ion Toplișan	—	1	4	3	3	2	8	3	1/4	boșer cu un frate
..	Ion Giurca	1	1	4	3	4	5	—	—	—	..
Arăneș	Oprea Nan	3	—	—	1	1	—	3	4	1	boșer
..	Andrei Muntean	1	—	—	1	1	1	2	—	1	..
..	Mihoc Sorban	1	—	—	2	2	4	4	5	1	..
..	Lupul Marc	2	—	—	—	—	—	—	—	—	..
..	Petru Muntean	—	—	—	—	—	—	—	—	—	..
TOTAL:		64	19	70	81	74	72	244	46	31 3/4	

Situație întocmită după lucrarea D. Prodan, *Producția fierului pe domeniul Hunedoarei în sec. XVII, în „AIIC”, I—II, 1958—1959.*